

Mag. Dušan Ščap*

Izgon apaških Nemcev dne 13. januarja 1946

Izveček

Dolga stoletja je slovensko in nemško govoreče prebivalstvo živelo na Apaškem polju v sožitju. Prelomni trenutek v zgodovini je bila odločitev zmagovalnih sil po prvi svetovni vojni, da Apaško polje pripada novoustanovljeni Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Velika večina ljudi s tega območja je bila takrat nemško govoreča. Dokončno je oblast s celotnim prebivalstvom nemške narodnosti (približno 2000 oseb) obračunala s prisilnim izgonom 13. januarja 1946. Takratna oblast je skrbno načrtovala datum izгона, saj so še istega dne na zapuščene domove teh ljudi prispeli t. i. kolonisti z vseh koncev Slovenije. Na meji z Madžarsko (v kraju Murakeresztúr) jugoslovanska oblast ni hotela sprejeti nazaj izgnanih oseb, ki jih je Dunaj pred tem zavrnil, zato so morali v najhujšem mrazu in lakoti prebiti šestnajst dni v živinskih vagonih. V teh nekaj dneh jih je 77 umrlo. V prispevku je obravnavana tudi pravna podlaga za odvzem premoženja in izgon apaških Nemcev.

Abstract

For many centuries, the Slovenian and German speaking populations lived in harmony on the Apače field. The turning point in history was the decision of the winning forces after World War I to include the Apače field in the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (SHS). The large majority of people from this field were German speaking at that time. The authorities finally dealt with the entire German population (approx. 2,000 people) by deporting them against their will on 13 January 1946. The authority carefully planned the date of deportation, as so-called colonists from all over Slovenia arrived to the abandoned homes of these people. On the border with Hungary (Murakeresztúr), the Yugoslavian authority did not want to accept back the deported people, who were prior to that rejected by Vienna, so they had to stay in animal wagons for 16 days during the worst cold. In a couple of days, 77 people died. This article also addresses the legal basis for the confiscation of property and the deportation of Apače Germans.

* Mag. Dušan Ščap, dusan.scap@gmail.com.

Ključne besede: Apaško polje, druga svetovna vojna, apaški Nemci, izgon prebivalstva

Key Words: Apače field, World War II, Apače Germans, deportation of residents

Poskus opredelitve razlogov za izgon¹ apaških Nemcev – obdobje po prvi svetovni vojni

Pri opredelitvi razlogov za izgon apaških Nemcev je treba na zadeve gledati v širšem kontekstu. Upoštevati moramo položaj Slovenije ter ljudi v različnih obdobjih in okoliščinah. Prispevek je omejen zgolj na območje Apaškega polja, in sicer za obdobje po prvi svetovni vojni. V nadaljevanju so predstavitev nekaterih dogodkov, ki so vplivali na poznejše razmere.

Apaško polje je bilo več kot 800 let večinsko poseljeno z apaškimi Nemci. Tedanja slovenska manjšina je skozi stoletja brez večjih težav živela s pripadniki nemške večine. Nemško prebivalstvo je bilo premožnejše kot slovensko. Korenine dogodkov,² ki so se zgodili pred drugo svetovno vojno na Apaškem polju, med njo in po njej, segajo predvsem v čas spremenjenih razmer po prvi svetovni vojni. Na podlagi Saintgermainске mirovne pogodbe iz leta 1919 je bilo celotno Apaško polje dodeljeno novoustanovljeni Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev³ (meja z Avstrijo je bila določena po sredini toka reke Mure). Z razpadom avstro-ogrske monarhije so se Nemci v vseh državah naslednicah, razen v Avstriji, znašli v položaju manjšine. Apaški Nemci so še naprej upali, da bodo nekoč spet dodeljeni avstrijski državi.

Iz sestave prebivalstva, predvsem pa iz podatkov pogovornega jezika iz tedanjega obdobja izhaja, da je bilo Apaško polje takrat poseljeno z večinoma nemškim prebivalstvom. Iz pogovornega jezika za leto 1910 tako izhaja, da je v 21 vaseh, ki tvorijo sedanjo Občino Apače, živelo skupaj 4928 prebivalcev, od katerih se je za nemški pogovorni jezik opredelilo 4313 (87,5 odstotka). V letu 1921 je bilo skupaj 5179 prebivalcev, od tega se je za nemški materni jezik opredelilo 3836 oseb (74 odstotkov).⁴ V naslednjih popisih prebivalstva (1931) se je število opredeljenih za nemški materni jezik na tem območju bistveno zmanjšalo in je

¹ http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=izgon&hs=1 z dne 10. 11. 2015. SSKJ opredeljuje besedo izgon: izgòn -óna m (ö ó) 1. glagolnik od izgnati: izgon okupatorja/izgon Slovencev med vojno v Srbijo, jur. izgon: prisilna odstranitev tujega državljana iz države.

² Povzeto po Dušan Ščap »Apaško polje v letih 1941–1945«, *Borec*, št. 709-711/2014, str. 59–82.

³ Več o tem v: Dušan Ščap, »Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS 1919–1920«, *Glasilo*, št. 1-2/2011, str. 128–136.

⁴ Več o tem gl. Dušan Ščap, *Značilnosti pogovornega jezika Apaške doline*, Kulturno društvo Apaško polje, Apače 2013, str. 29 in s. s.

doseglo komaj nekaj več kot 50 odstotkov. Celotno območje Apaškega polja je bilo in je še danes izrazito kmetijsko.

Med obema vojnama se je začel izvajati pritisk v nasprotni smeri. Uradni jezik na apaškem območju je postal slovenski. Nova politika je v šolski sistem nastavljal slovenske učitelje.⁵ Omejeno je bilo ustanavljanje nemških društev, določena nemška društva so bila na začetku 20. letih razpuščena. Obrtnikom nemške narodnosti je bilo oteženo poslovanje. Veliko apaških Nemcev se je prostovoljno preselilo v Avstrijo. Tako je sčasoma nemška večina postala manjšina. Na apaško območje so se množično naseljevali prebivalci iz Prekmurja, predvsem iz ravenskega in goriškega predela. Priseljeni Prekmurci so leta 1929 v Apačah⁶ ustanovili evangeličansko cerkveno skupnost. Kot na celotnem Spodnjem Štajerskem so tudi apaški Nemci bili gospodarsko trdnjši od tukaj živčih Slovencev. Obdržali so obsežna veleposestva in nepremičnine.⁷ Spremenjeno dogajanje med vojnama nazorno prikazujejo slovenski časopisi, ki pišejo zelo proslovensko.⁸ Ne glede na družbene spremembe se je navadno kmečko slovensko prebivalstvo v vsakdanjem življenju dobro razumelo z nemškim prebivalstvom. Otroci obeh narodnosti so se med seboj igrali, sosedje so si pomagali.⁹

Leta 1938 je bila Avstrija priključena k tretjemu nemškemu rajhu. To dejstvo so apaški Nemci sprejeli z navdušenjem. Nemci so se zavzemali za priključitev apaškega območja k nemškemu rajhu.¹⁰ Njihove čete so vkorakale na Česko. Konec marca in na začetku aprila 1939 so organizirali obsežne demonstracije ter se spopadali z organi oblasti. V poročilu glavnega generalštaba jugoslovanske kraljeve vojske je navedeno, da je 27. marca 1939 ob mraku prišla pred orožniško postajo v Apačah velika skupina kmetov, žensk in otrok z dvema velikima nacističnima zastavama (s kljukastim križem) na čelu. Množica je vzklikala: »*Heil Hitler! Wir wollen heim ins Reich!*«¹¹ Množica se je brez posredovanja počasi razšla do polnoči. Čez dva dni, 29. marca ob desetih zvečer, je iz Apač proti Gornji Radgoni krenila skupina več kot 200 demonstrantov in vzklikala: »*Heil Hitler!*«, vendar se je

⁵ O zgodovini šolstva več v: Dušan Ščap, *Zgodovina Apaškega polja, od njegovih začetkov do leta 1950*, samozaložba, Črnci 2015 (dalje Ščap, *Zgodovina Apaškega polja*), str. 178–186, 187–193, 194–207.

⁶ »Naseljevanje Prekmurcev v Apaški kotlini«, *Jutro*, 9. 3. 1931, str. 2.

⁷ Mitja Ferenc, Božo Repe, »Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama«, v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju, Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana 2004, str. 154, 155.

⁸ Več o tem v: Dušan Ščap, »Izbor časopisnih člankov za Apaško kotlino za obdobje 1929–1941«, *Glasilo*, št. 1-2/2011, str. 104–110.

⁹ Elisabeth Schober, »Über das redet kein Mensch – Die Ausgesiedelten aus dem Apaško polje/Abstaller Feld«, *Blätter für Heimatkunde*, 4/2009, str. 125.

¹⁰ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966, str. 154 in s. s.

¹¹ Slov.: Hočemo nazaj v rajh!

na poziv orožništva razšla. V vasi Črnci se je zvečer zbralo okoli 200 ljudi v sprevodu z veliko nacistično zastavo in manifestiralo za Hitlerja ter se razšlo šele na odločno zahtevo orožnikov. Prav tako je skupina 120 kmetov prišla pred orožniško postajo v Zgornji Cmurek in demonstrirala.¹² V letu 1939 se je še posebej okrepila dejavnost Kulturbunda¹³ (s sedežem v Apačah in Konjišču, prej še v Žibercih).

Posledice druge svetovne vojne

Po vojaškem udaru 6. aprila 1941 se je začel postopek razkosanja Dravske banovine med tri države. Začela se je preureditev uprave, uradov in ustanov, začelo se je ponemčevanje. Namen uvedenih sprememb je bila formalna priključitev zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu. Slovence so želeli množično raznaroditi ali jih izgnati ter na njihovo mesto naseliti Nemce.¹⁴ Na vsem Spodnjem Štajerskem je že na začetku leta 1941 potekal intenzivni proces germanizacije območja in ljudi (na Slovenskem ozemlju je bilo za izgon predvidenih od 220 do 260 tisoč Slovencev). Med prvimi ukrepi Štajerske domovinske zveze (ŠDZ) je bili izgon (izselitev, deportacija) predvsem slovenskega prebivalstva v taborišča in v druge republike Jugoslavije. Z Apaškega polja je bilo že 4. in 5. maja 1941 izseljenih na Hrvaško, v Bosno oz. Srbijo najmanj osem družin (24 članov). Julija 1941 jih je bilo izseljenih še trinajst (51 članov). Večina izseljenih ljudi se je po koncu vojne leta 1945 vrnila na svoje domove.¹⁵

¹² Tone Ferenc, »Ljudstvu zamolčano dogajanje v Apaški kotlini 1939«, *Zgodovinski listi*, št. 1/2000, str. 48.

¹³ Registriran je bil kot kulturna organizacija. Kulturno delovanje je bilo pretežno krinka za nacistično in obveščevalno delovanje v korist nemškega rajha (<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/964>). Člani Kulturbunda so lahko bile le osebe, ki so bile nemške narodnosti ali pa tiste, ki so deklarirale pripadnost nemškemu narodu. Zgodovinsko dejstvo pa je, da je bil osnovni program te organizacije pomoč pri pripravi podlage za izvajanje nemške raznarodovalne politike. Zato je bila dejavnost te organizacije še posebej pomembna v obdobju pred okupacijo. Tako izhaja iz obrazložitve sodbne Vrhovnega sodišča RS (http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/15678/ z dne 10. 11. 2015).

Že leta 1920 je bila v Novem Sadu ustanovljena t. i. Schwäbisch Deutscher Kulturbund kot centralna organizacija za Nemce v Jugoslaviji. Po vmesnih prekinitvah se je aktivno delovanje v Sloveniji in Apaški dolini začelo šele leta 1939. Takrat sta bila predsednika dr. Rudolf Hötzel za krajevno območje Apače in Josef Baumann za krajevno območje Žiberce. Malo pozneje je bil ustanovljen še Kulturbund za krajevno območje Konjišče (Felix Wisiak).

¹⁴ Tone Ferenc, Bojan Godeša, »Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941–1945«, v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju, Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana 2004, str. 177 in s. s.

¹⁵ Franz Josef Schober, *Vom Leben an der Grenze/O življenju ob meji*, knj. 13, Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark, Pavelhaus/Pavlova hiša, Gradec, Potrna 2009 (dalje Schober, *O življenju ob meji*), str. 195. Zbirno taborišče je bila Požega v Slavoniji. Po vaseh je bilo izseljenih naslednje število oseb: iz Konjišča 14, iz Apač 13, iz Žibercev 12, iz Drobotincev 8, iz Segovcev 6, z Vratjega Vrha 5, iz Vratje vasi 3, iz Žepovcev 3, iz Plitvic 3 in iz Lešan 2.

V nemško koncentracijsko taborišče Dachau je bil deportiran tudi Štefan Lehocki iz Črncev pri Apačah.¹⁶ Iz uradnega dachavskega arhiva izhaja, da je bil tam zaprt od 16. novembra 1941 do 29. aprila 1944, s številko ujetnika 28673. Štefan Lehocki je dejavno sodeloval v t. i. sokolskem društvu, kar je bil verjetno tudi glavni (politični) razlog za njegovo aretacijo in poznejšo deportacijo v koncentracijsko taborišče. Po aretaciji takoj na začetku vojne je bil odpeljan v grad Borl pri Ptuj. Hčerka Štefana Leheckega Katarina Lehocki, moja babica, je pripovedovala, kako je s kolesom obiskovala svojega očeta v gradu. Ker je zelo dobro znala nemško, jo je stražar spustil na kratek obisk k očetu. Oče ji je dal navodila, kako naj doma na kmetiji gospodarijo, da bodo preživeli. Pozneje je bil Štefan Lehocki premeščen v kasarno Melje v Mariboru (zaradi znanja nemščine se je izognil usmrtitvi), od tam pa v koncentracijsko taborišče Dachau v južno Nemčijo. Družina Štefana Leheckega (žena z dvema hčerkama) je ostala sama na posestvu v Črncih. Spoprijeti se je morala z novo situacijo in s težkim delom na kmetiji. Družina je ves čas živela v strahu, da se bo morala odseliti v taborišče. Pri težkih opravilih so družini Lehocki večkrat velikodušno priskočili na pomoč prijazni sovaščani. Štefan Lehocki je bil izpuščen iz taborišča Dachau 29. aprila 1944. Za ta čudež je predvsem zaslužen tedanji župan Apač Thomas Simentschitsch. Dogodek je omenjen tudi v članku sina Thomasa Simentschitscha Franza Simentschitscha.¹⁷ V mojem zasebnem arhivu so ohranjena tri pisma Štefana Leheckega iz koncentracijskega taborišča Dachau. Na to, da Štefana Leheckega niso že prej usmrtili, je vplivalo tudi njegovo marljivo sodelovanje v kuhinji.

Velik korak naprej v ponemčevalni politiki so nacisti naredili v prvi polovici maja 1941, ko so ustanovili ŠDZ. Odredba dr. Siegfrieda Uiberreitherja z dne 10. maja 1941 o ustanovitvi ŠDZ je bila zapisana v petih točkah.¹⁸ Glavne dejavnosti ŠDZ so bile posvečene politični dejavnosti, propagandni dejavnosti, vzgoji in množičnim zborovanjem, vse v nacističnem duhu. Svojo dejavnost je ŠDZ manifestiral na t. i. okrožnih dnevih. Že v prvih dneh okupacije aprila 1941 je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Uiberreither v posebni odredbi imenoval ukinitvenega komisarja za društva, organizacije in združenja na

¹⁶ Več o tem v: Dušan Ščap, »Lehocki Štefan – preživel koncentracijsko taborišče Dachau«, v: *Signal: das Magazin der Sloweninnen und Slowenen in der Steiermark/Znak: revija Slovenk in Slovencev na avstrijskem Štajerskem* (ur. Susane Weitleiner), Potrna, Laafeld 2013.

¹⁷ Franz Simentschitsch, »Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje)«, *Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark*, 9-10/2005 (dalje Simentschitsch, »Vertreibung«), str. 193.

¹⁸ *Marburger Zeitung* (v nadaljevanju MZ) z dne 10. in 11. maja 1941, str. 1.

Marburger Zeitung je bil ustanovljen že leta 1862 (takrat kot Correspondent für Untersteiermark). Na začetku je bil apolitičen, vendar se je kmalu razvil v nemško nacionalno propagando za Spodnjo Štajersko. Po 9. 4. 1941 je spet izšel kot *Marburger Zeitung* in je veljal za propagandni časopis nemških nacionalsocialistov. Od 5. oz. 6. julija je bil uradni časnik Štajerske domovinske zveze, in sicer vse do 8. 5. 1945 (do konca druge svetovne vojne).

Spodnjem Štajerskem. Tako je bilo za območje Apaškega polja v letih 1941 in 1942 ukinjenih štirinajst društev, organizacij oz. združenj (pet cerkvenih, pet krajevno-gasilskih, dva Kulturbunda, ena hranilnica, eno združenje gradbenih delavcev). Večina je bila ukinjenih konec leta 1941 oz. takoj na začetku leta 1942, njihove fonde pa hrani Pokrajinski arhiv Maribor.¹⁹ Nekatera društva so bila ukinjena zgolj formalno, saj so začela delovati na novo (npr. Kulturbund). Za eno društvo in eno združenje (ki sta bili ukinjeni verjetno leta 1943 oz. 1944) ni ohranjenega gradiva oz. dokumentacije v Pokrajinskem arhivu Maribor.²⁰

Ker je bilo večinsko prebivalstvo na Apaškem polju nemško govoreče, je bilo med drugo svetovno vojno veliko več nemških propagandnih političnih in kulturnih srečanj kot drugje.²¹

Razmere neposredno po drugi svetovni vojni

Po koncu druge svetovne vojne so zmagovalne sile na (ne)legalni način hotele obračunati z nasprotniki za trpljenje, ki ga je prinesla nemška nacionalistična okupacija. Na vzroke za določene ukrepe moramo gledati v širšem kontekstu, upoštevati moramo razloge vseh držav zmagovalk. Kmalu po koncu vojne so jugoslovanske vojaške sile obračunale z osebami, ki so med drugo svetovno vojno imele politično funkcijo na Apaškem polju. Vodji krajevnih skupin ŠDZ Felix Wisiak (v Konjišču) in dr. Rudolf Hötzl (v Apačah) sta bila najverjetneje likvidirana, saj pozneje več nista bila videna. Župan Občine Apače Thomas Simentschitsch je bil postavljen pred vojaško sodišče v Mariboru (od doma odpeljan 30. maja 1945). Bil je spoznan za krivega in ustreljen 28. novembra 1945.²² Nazorno je te dogodke opisal njegov sin.²³

Četrtega julija 1945 je bilo veliko apaških Nemcev deportiranih v taborišče Šterntal (Strnišče). V noči s tretjega na četrti julij 1945 so prišli k apaškim Nemcem partizani in jim ukazali, naj vzamejo s seboj samo najnujnejše. V taborišču so morali ujetniki delati ob zelo slabih razmerah in hrani. Šele septembra so lahko po pošti prejeli pakete hrane. Bilo je veliko smrtnih žrtev. Zaradi slabih razmer v barakah taborišča je razsajal tudi tifus. Po intervenciji mednarodnega Rdečega križa je bilo taborišče razpuščeno na začetku meseca oktobra 1945.

¹⁹ [Http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=42157](http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=42157). Signatura SI_PAM/0122 z dne 10. 11. 2015.

²⁰ Več o tem glejte Dušan Ščap, »Arhivsko gradivo – ukinjena društva, organizacije in združenja za apaško območje v letih 1941–1942«, *Glasilo*, št. 1-2/2012, str. 43–49.

²¹ Podrobno v: Dušan Ščap, »Das Apaško polje/Abstaller Feld in den Jahren 1941–1945«, *Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark*, 12/2013, str. 27–34.

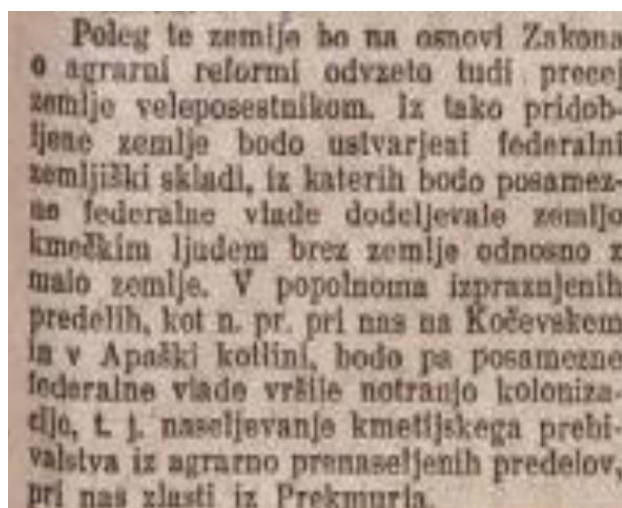
²² Schober, *O življenju ob meji*, str. 197.

²³ Več v: Franz Simentschitsch, »Meine Erlebnisse bei Kriegsende und danach, bittere Erfahrungen einer Familie aus der Untersteiermark« (zasebni arhiv), b. d.

Nekateri interniranci so se lahko vrnili na svoje domove, drugi so bili izgnani čez Avstrijo.²⁴ Franz Simentschitsch iz Lutvercev²⁵ je v dnevniku dobro opisal, kakšne nevzdržne razmere je moral prestat, medtem ko je bil zaprt v taborišču. Partizani so po 9. maju 1945 ustanovili otroško koncentracijsko taborišče. Dne 15. avgusta 1945 so iz koncentracijskega taborišča Šterntal materam odvzeli 350 otrok, starih do deset let, in jih odpeljali v pripravljeno koncentracijsko taborišče za otroke v grad v Ormožu. To so naredili iz strahu pred mednarodnim Rdečim križem. V enem mesecu je v gradu v Ormožu zaradi lakote umrlo 39 otrok. Iz ohranjene dokumentacije razberemo, da je bilo med umrlimi otroki pet otrok z apaškega območja.²⁶

Nekatere osebe so kot begunci že živele čez mejo v Avstriji, zato je bilo proti koncu leta 1945 veliko ilegalnih prehodov s čolni čez reko Muro na Apaško polje. Dne 23. decembra 1945 so jugoslovanski vojaki ustrelili štiri osebe, ko so poskušale prečkati mejo od Avstrije proti Lutvercem.²⁷

Zanimiva je vsebina članka v časopisu Ljudska pravica, objavljenega septembra 1945. Navedeno je, da se bo po *Zakonu o agrarni reformi* odvzelo precej premoženja veleposestnikom ter da se bo na izpraznjena območja (tudi v Apaško kotlino) izvajala notranja kolonizacija s t. i. naseljevanjem kmečkega prebivalstva zlasti iz Prekmurja. Tako je bilo mogoče že septembra 1945 opaziti, da je bil načrtovan izgon apaških Nemcev, ki je bil potem dejansko izvršen 13. januarja 1946.

²⁴ Schober, *O življenju ob meji*, str. 198.

²⁵ Več: Simentschitsch, »Vertreibung«, str. 182 in s. s.

²⁶ Roman Leljak, *Verjagt! Ethnische Säuberung in Slowenien: Die Vertreibung der Deutschen in den Jahren 1945/46*, Verein zur Erforschung der jüngeren Geschichte, Radenci 2013 (dalje Leljak, *Verjagt!*), str. 52–54.

²⁷ Schober, *O življenju ob meji*, str. 198; The National Archives (London), War Office, WO 170/8944, FSS 313 - poročanje 16.–31. 12. 1945.

O notranji kolonizaciji Apaške doline na podlagi *Zakona o agrarni reformi (Ljudska pravica*, 14. 9. 1945, str. 7).

Opis izгона apaških Nemcev 13. januarja 1946

O izgonu apaških Nemcev je pisalo kar nekaj tedanjih pričevalcev. Natančno in kronološko so nanizali potek dogodkov.²⁸

Dne 13. januarja 1946 je bila nedelja in bilo je zelo mrzlo.²⁹ Oboroženi partizani (enote Knoja, po navodilih Udbe) so šli od hiše do hiše, v katerih so živeli apaški Nemci. Zahtevali so, da se celotne družine (stari, mladi, dojenčki) v 15 do 30 minutah pripravijo na pot do vaških zbirališč. S seboj so lahko vzeli le najnujnejše. Z vaških zbirališč so nemške družine z vojaškimi kamioni pripeljali na železniško postajo v Gornji Radgoni. Tam so v živinske vagone stlačili po 50 oseb. Partizani so jim še pred tem odvzeli ves jugoslovanski denar in jim v zameno dali marke (denar iz rajha), ki so bile brez vsakršne vrednosti. Odvzeli so jim tudi dragocene predmete. Da bi lahko opravljali nujno potrebo, so na tleh vagonov naredili luknje.

Vlak je torej začel pot v Gornji Radgoni 13. januarja 1946, jo nadaljeval skozi Ormož in Čakovec ter brez ustavljanja prispel v Murakeresztúr³⁰ 16. januarja 1946. Murakeresztúr je na levem bregu reke Mure na Madžarskem, neposredno ob meji s Hrvaško (Kotoriba). Spada v podregijo Nagykanizsa Županije Zala.

V Murakeresztúru so madžarski in ruski vojaki prevzeli od Jugoslavije naslednje število ljudi na vlakih:³¹

- 7. januarja 1946 en vlak z 246 osebami;
- 10. januarja 1946 en vlak s 669 osebami ter

²⁸ Alexander Greißenegger, *Bericht über die Vertreibung der Deutschen aus dem Abstaller Becken*, Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec 1946, Signatura: Abstell-Ort-K-1-H-1; Dušan Nečak, »Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945«, *Zgodovinski časopis*, št. 3/1993, str. 439–451; Elisabeth Schober, »Über das redet kein Mensch – Die Ausgesiedelten aus dem Apaško polje/Abstaller Feld«, *Blätter für Heimatkunde*, 4/2009, str. 122–130; Franz Simentschitsch, »Meine Erlebnisse bei Kriegsende und danach, bittere Erfahrungen einer Familie aus der Untersteiermark« (zasebni arhiv); Franz Simentschitsch, »Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje). Bittere Erfahrungen einer untersteirischen Familie«, *Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark*, Heft 9-10/2005, str. 169–199; »Heimkehr und Vertreibung, Erlebnisbericht eines Abstallers«, *Der Untersteierer*, Nr. 3/1982, str. 8–10; *Življenje v strahu in upanju: Spomini Theresie Pirscher, Nasilen izgon iz domovine 13. januar 1946: Spomini Thomasa Simentschitscha*, Župnijski urad Apače, Apače 2006.

²⁹ Simentschitsch, »Vertreibung«, str. 169–199.

³⁰ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Murakereszt%C3%BAr> z dne 10. 11. 2015.

³¹ Stefan Schauer, »Eine große Reise – Teil 2, Akuff – Bote«, *Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher*, Nr. 15/22. 11. 2008 (dalje Schauer, »Teil 2«), str. 17.

- 16. januarja 1946 dva vlaka z 2224 osebami (verjetno so bile vse osebe z Apaškega polja in iz okolice). Skupaj je bilo 43 živinskih vagonov.

Jugoslovanski partizani so nato vlake pospremili vse do Dunaja, kjer so jih predali Angležem, ti pa so nemškim družinam na vlaku svetovali, naj zapišejo naslove svojih sorodnikov v Avstriji. Mirno nadaljevanje poti so preprečili ruski vojaki. Vztrajno so trdili, da so potniki jugoslovanski državljani, in zato so jih z drugim vlakom napotili nazaj proti Jugoslaviji.³²

Z Dunaja se je odpeljal vlak s 1776 osebami. V Murakeresztúru so našeli 1114 oseb.³³ Vzroke za odstopajoča podatka lahko iščemo v netočnem evidentiranju oseb, nekaj pa jih je med vožnjo tudi pobegnilo z vlaka. Vlak je z Dunaja prispel v Murakeresztúr 25. januarja 1946 ob 18.30. Vreme v tem obdobju je bilo zelo zimsko mrzlo, z občasnim sneženjem. Na meji z Jugoslavijo so med državama sledila dolga pogajanja za vrnitev teh oseb v Jugoslavijo.

Na stoječem vlaku je kritično primanjkovalo hrane, zato je bilo tamkajšnje lokalno prebivalstvo pozvano k zbiranju hrane. Angažirali so tudi lokalnega zdravnika.

Samo v Murakeresztúru je v 16 dneh zaradi mraza in lakote umrlo 77 ljudi. Trupla umrlih so s kočijo od vlakov odpeljali na tamkajšnje pokopališče. Pokopali so jih gole in v množični grob. Veliko starejših ljudi in dojenčkov na vlaku je zbolelo in telesno oslabelo. Razsajale so bolezni in okužbe, kot sta griža in tifus. Lokalna oblast je zaradi razsajanja bolezni osebam z vlaka prepovedala zapuščanje vagonov in jim omejila stike z lokalnim prebivalstvom. Razmere ljudi na vlaku so bile nevzdržne.

Vlak je šele 10. februarja 1946 ob 17.30 zapustil madžarsko območje in so ga na meji prevzeli jugoslovanski in ruski vojaki. Z njega je pobegnilo 33 oseb, ki jih je madžarska oblast 12. februarja ob 17.20 predala jugoslovanskim oblastem. Te so se dolgo ukvarjale z vprašanjem, kako rešiti nastalo situacijo. Na domovih izgnanih apaških Nemcev so že bili nastanjeni kolonisti, zato jih niso mogli vrniti na njihove prejšnje domove. Nekaj tednov so bili v slabih razmerah nastanjeni v zbirnem centru v Mariboru (bogoslovnem), od koder so bili nato marca in na začetku aprila dokončno čez Jesenice izgnani na avstrijsko Koroško.³⁴ Tam so jih Angleži samo sprejeli, ker so navedli, da so avstrijski državljani.

Seznam izgnanih

³² Schauer, »Teil 2«, str. 16. V tem članku so izgnane osebe poimenovane kot »Schwaben«.

³³ Prav tam.

³⁴ Roman Leljak, *Verjagt!*, str. 499 in s. s. Iz dokumentov Udbe iz leta 1952 sta pri vsaki osebi, ki je bila izgnana v Avstrijo, navedena datum izgona in kraj.

Natančno število dejansko izgnanih apaških Nemcev (v poročilu Udbe je za vse rabljen termin »Volksdeutscherji«) je težko opredeliti. Iz poročila Udbe o izgonu (v poročilu je rabljen termin selitev) iz Slovenije 1945–1946 z dne 26. novembra 1951³⁵ izhaja, da je bilo z radgonskega območja izgnanih 1344 oseb. To število je znatno prenizko, če upoštevamo popis potnikov, ki so z vlaki prispeli v Murakeresztúr. Z drugega seznama Udbe za Gornjo Radgono³⁶ je iz rekonstrukcije zapisnikov teh oseb 2263. Pri tem pa moramo upoštevati, da so na tem seznamu določene vasi, ki ne spadajo v današnjo Občino Apače (Plitvički Vrh, Rožengrunt, Hrastje, Velka, Trate, Radgona, Lokavec, Dražen Vrh). Na podlagi vsega navedenega lahko ocenimo, da je bilo izgnanih apaških Nemcev okrog 2000. Med drugo svetovno vojno je veliko apaških Nemcev tudi padlo na vojnih frontah. Nekateri so po porazu nacistične vojske in koncu vojne prostovoljno pobegnili v Avstrijo.³⁷ Nekaj apaških Nemcev je umrlo v koncentracijskem taborišču v Šterntalu (v današnjem Kidričevem).

V Arhivu RS se v obliki mikrofilma hrani arhiv Udbe za Gornjo Radgono, v katerem so tudi zapisniki o vsaki izgnani družini posebej.³⁸ V teh so nekateri priimki in imena zapisani poslovenjeno dobesedno, ne pa v formalni obliki. Na seznamu je 33 otrok, starih komaj eno leto. Najstarejši prebivalec je bil star 101 leto. Pri večini apaških Nemcev so navedeni podatki o politični pripadnosti (da so bili člani Kulturbunda), narodnosti (nemški) in državljanstvu (jugoslovanskem). V nadaljevanju je bila v zapisniku navedena opredeljenost (zadržanje) osebe in družine med okupacijo. Večinoma je zapisano »zagrižen Nemec in to še danes«. Glede socialnega izvora je večinoma navedeno »nemško kmečka družina«, z opredelitvijo in s popisom lastninskega stanja. Družina je bila zapisana po imenu in priimku, zadnjem bivališču, stopnji sorodstva in starosti. Pod opombami je bil npr. naslednji zapis: »Bil je zaprt, poslan v Strnišče (Šterntal), družina doma.« Zapisnik ne vsebuje datuma in kraja nastanka, prav tako ne podpisa odgovorne osebe.

Ugotovimo lahko, da vsi, ki so bili zajeti v zapisnikih, niso bili dejansko izgnani. Po drugi strani pa nekateri, ki so bili izgnani, v zapisnikih niso navedeni. Nekateri apaški Nemci so imeli srečo, da niso bili izgnani. Po statističnih podatkih je bilo takih kakšnih 40–50 oseb

³⁵ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (dalje AS 1931), škatla 1062.

³⁶ ARS, AS 1931, MF Rd 01 do 08.

³⁷ Günther Kollau, *Vertrieben aber nicht vergessen, das Schicksal der Deutsch-Untersteirer aus dem Abstaller Feld nach 1945*, diplomsko delo, Gradec 2009 (dalje Kollau, *Vertrieben aber nicht vergessen*), str. 36. Iz podatkov izhaja, da se je okrog 20 odstotkov apaških Nemcev ustalilo v Avstriji že v letu 1945.

³⁸ Roman Leljak, *Črne bukve Gornje Radgone 1945–1950: Gornja Radgona, Radenci, Apače, Sv. Jurij ob Ščavnici, Benedikt, Cerkenjak, Radkersburg, Negova*, Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine OZNA, Radenci 2011 (dalje Leljak, *Črne bukve*), str. 491.

(po popisu prebivalstva iz leta 1948).³⁹ Razlogi, zakaj niso bili izgnani: zaradi hude bolezni, sodelovanja s partizani, podkupovanja določenih oseb, zaradi družinskega stanja, kjer je bila družina praktično v celoti slovenska.

Ime in priimek: **R i d l e r F r a n z**
 Rojen dne: **1897.** v: **...** poklic: **...**
 Narodnost: **nemška** državljanstvo: **...**
 Politična pripadnost v predprilski Jugoslaviji: **biel. slog. KB**

Zadržanje za časa okupacije: **sacrificen Nemec in to še danes**

Rd 0012787

Zadržanje družine: **žena Elizabeta, Stanica KB, isto kot ož. sacrificen Nemec**

Družina

Trg. št.	Ime in priimek	stopnja sorodstva	Starost
1.	R i d l e r E l i z a b e t a	žena	47 let
2.	" F r a n z	sin	16 "
3.	" M a r i j a	hčerka	14 "
4.	" A l o j s	sin	11 "
5.	" A n a	hčerka	9 "

Socialno poklic: **naseljen kmetič in ...**

Imovinsko stanje: **hiša, s gospodarskim poslopjem, 7 arav zemlje**

Zadnje stanovanje (ulica, hišna številka, nadstropje, levo, desno): **...**

Stanovalec: **nečlani družine**

Opomba:

Primer zapisnika o izgnani družini iz vasi Grabe (Leljak, *Črne bukve*, str. 493).

V Murakeresztúru je bila leta 1979 na tamkajšnjem pokopališču v spomin 77 umrlim postavljena spominska plošča.⁴⁰

Na severni zunanji steni cerkve v Apačah je bila leta 2003 postavljena in blagoslovljena spominska plošča (dvojezična) s križem na padle in pobite z Apaškega polja v vojnih in povojnih letih 1941–1946. Prav tako pa je v cerkvi v Apačah poimenska spominska

³⁹ Ščap, *Zgodovina Apaškega polja*, str. 136.

⁴⁰ »Zum Gedenken an 77 Frauen, Männer und Kinder. Verstorben im Transportzug in Murakeresztur und der vielen ungezählten, unterwegs Verstorbenen, nach gewaltsamer Vertreibung aus ihrer untersteirischen Heimat, dem Abstaller Becken, im Januar u. Februar 1946. Errichtet 1979 von den Angehörigen.«

knjiga (dvojezična) umrlih oseb v tem obdobju na Apaškem polju, in sicer po posameznih vaseh.

Spominska plošča na zunanji severni steni cerkve v Apačah (zasebni arhiv).

Po podatkih avstrijske strani naj bi v letih 1945–1946 umrlo 290 apaških Nemcev.⁴¹ V medvojnem času je padlo tudi veliko nemških vojakov na frontah.

Večina izgnanih apaških Nemcev se je naselila na avstrijskem Štajerskem. Veliko jih je imelo sorodnike v bližini meje ob reki Muri, kjer so si na novo ustvarili dom.⁴² Na Apaškem polju so apaške Nemce zmerjali kot »švabe«, v Avstriji pa so jih imeli za »Windische«. Večina teh ljudi je raje molčala o svojem izvoru in se poskušala integrirati v novo okolje.

Pravna podlaga za izgon in podržavljenje premoženja

Zaradi nacistične okupacijske politike je logično, da je najvišji jugoslovanski medvojni organ, predsedstvo Avnoja, 21. novembra 1944 v Beogradu sprejel odlok(a), na katerem sta bili zgrajeni povojna politika in zakonodaja do »Nemcev« v Jugoslaviji.

Odlok govori o prehodu sovražnega imetja v državno last, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile, in vsebuje 12 členov. Za usodo, tudi apaških Nemcev, je najpomembnejši njegov 1. člen s tremi točkami, ki se glasi:

⁴¹ *Totengedenkbuch der Deutsch-Untersteirer*, Gradec 1970, str. 187. Navedeni podatki so na določenih mestih netočni, tako: Franz Josef Schober, »Apače/Abstall«, *Signal*, Pavlova hiša, zima 2002/2003, str. 16 (op. 57).

⁴² Več: Kollau, *Vertrieben aber nicht vergessen*, str. 21 in s. s.

»Z dnevom, ko stopi ta odlok v veljavo, preide v državno svojino:

- 1. Vse imetje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se nahaja na ozemlju Jugoslavije;*
- 2. Vse imetje oseb nemške narodnosti z izjemo onih Nemcev, ki so se borili v vrstah narodnoosvobodilne vojske partizanskih odredov Jugoslavije, ali ki so bili državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno;*
- 3. Vse imetje vojnih zločincev in njih pomagačev ne oziraje se na njihovo državljanstvo in ne oziraje se na državljanstvo, imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljanskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države.*

Odredbe tega odloka veljajo v tem primeru za imetje jugoslovanskih državljanov ne oziraje se na to, ali se nahajajo doma ali v zamejstvu.«

Pomemben je tudi odlok Avnoja o odvzemu jugoslovanskega državljanstva in državljanskih pravic z dne 21. novembra 1944, ki pa ni bil objavljen v uradnem listu, zato je brez dejanske veljave.⁴³ Za mnoge je ta odlok najostrejši, za prizadete pa celo genociden.⁴⁴

V podobnih zgodovinskih okoliščinah so podobne odločitve sprejeli tudi na Češkoslovaškem (t. i. Beneševi dekreti). Prav tako pa je bil po vojni izvršen izgon (izselitev) nemškega prebivalstva tudi iz drugih držav (s Poljskega, iz baltskih držav in z Madžarskega).

Z izgonom se je hotelo doseči (poseben dokument, t. i. *Transfer of German Populations*):⁴⁵

- homogenizacijo vzhodnoevropskih držav in zmanjšanje deleža narodnih manjšin v njih;
- povečano notranjo stabilnost teh držav in multilateralno varnost;
- Nemčiji enkrat za vselej preprečiti možnost, da bi nemške manjšine v teh državah mogla izkoristiti za ekspanzijski cilj.

Ne glede na to, da je bila jugoslovanska oblast prepričana o kolektivni krivdi, je takoj po koncu vojne poskušala ugotavljati individualno krivdo, npr. pri osumljenih vojnih zločinov, lokalnih predstojnikih Kulturbunda. Slovenske oblasti so ravnanje nemške manjšine med drugo svetovno vojno izkoristile za dokončen obračun z nemštvom na Slovenskem. Za ravnanje s slovenskimi »Nemci« torej ni kriva predvsem komunistična narava povojnih

⁴³ Avstrijski zgodovinarji nekoliko drugače interpretirajo avnojske odloke. Več v: Stefan Karner, »Zur Entwicklung der deutschsprachigen Volksgruppe in Slowenien 1939–1997«, v: *Österreichisches Jahrbuch für Politik* 1997, Dunaj 1998, str. 714 in s. s.

⁴⁴ Dušan Nećak, »'Nemci' v Sloveniji 1938–1948«, v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju/Slovenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana 2004 (dalje Nećak, »Nemci«), str. 361.

⁴⁵ Prav tam, str. 362.

oblasti, pač pa neizprosni nacionalni boj, ki so ga z načrtno politiko uničevanja slovenskega naroda med vojno začeli nemški okupatorji, pripadniki manjšine pa pri tem pomagali.⁴⁶

Pravna podlaga za obračun z »Nemci« je izhajala iz odlokov (sklepov), ki jih je med vojno sprejelo predsedstvo Avnoja, ki so bili po vojni še dodelani. Poleg že omenjenega odloka je bilo v 10. členu *Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji* opredeljeno, da v zemljiški sklad pride obdelovalna zemlja v lasti nemškega rajha in pripadnikov nemške narodnosti, zaplenjena po odloku Avnoja z dne 21. novembra 1944. Najpomembnejši predpis, po katerem so sodili »Nemcem«, je bil *Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo*. Volilno pravico je nemški manjšini praktično v celoti odvzel *Zakon o volilnih imenikih* iz avgusta 1945. Druge državljanske pravice pa je praktično vsem jugoslovanskim Nemcem odvzel *Zakon o državljanstvu Demokratske federativne Jugoslavije* iz avgusta 1945. Organiziran izgon se je začel septembra 1945, potem pa se je zaradi volitev v ustavodajno skupščino novembra prekinil in nadaljeval od decembra 1945 do februarja 1946.⁴⁷

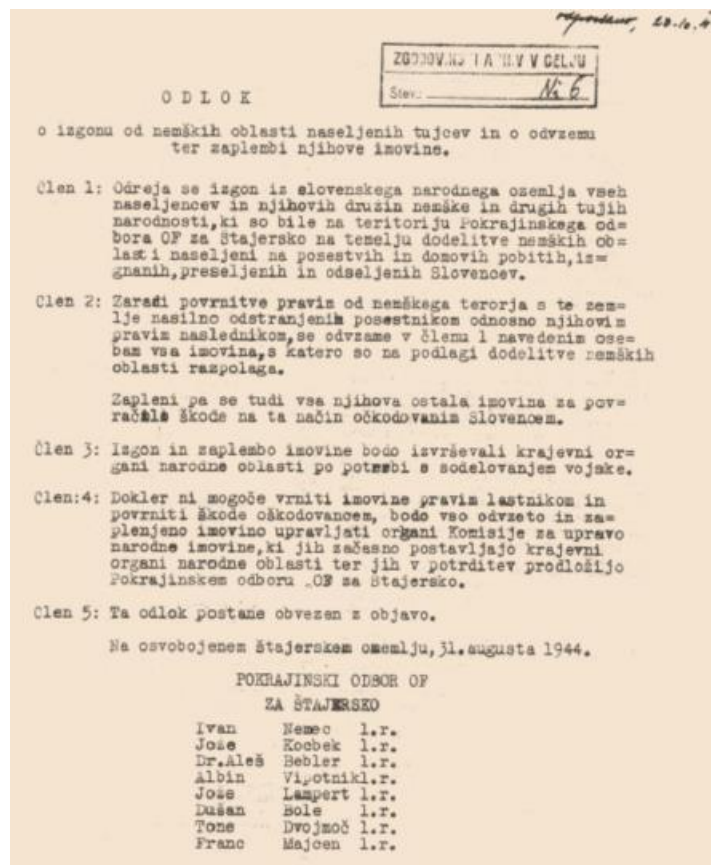
Za Štajersko je pomemben tudi odlok Pokrajinskega odbora OF za Štajersko z dne tretjega avgusta 1944 o izgonu od nemških oblasti naseljenih tujcev in o odvzemu ter zaplembi njihove imovine.⁴⁸ S tem je bila pripadnikom nemške narodne manjšine dejansko odvzeta vsakršna možnost ekonomske eksistence, obenem pa tudi možnost nadaljnjega bivanja, saj jim je bilo zaplenjeno celotno premoženje, ne da bi se jim kaj pustilo za eksistenčni minimum.⁴⁹

⁴⁶ Prav tam, str. 364.

⁴⁷ Prav tam, str. 366.

⁴⁸ ARS, AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, šk. 436, mapa V.

⁴⁹ Milko Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2009 (dalje Mikola, *Dokumenti*), str. 12.

Odlok Pokrajinskega odbora OF za Štajersko z dne 3. 8. 1944 o izgonu od nemških oblasti naseljenih tujcev in o odvzemu ter zaplembi njihove imovine (Mikola, *Dokumenti*, str. 33).

Pravna kvalifikacija izгона z vidika mednarodnega prava

Naslov tega članka vsebuje termin »izgon«. Če pogledamo na v članku opisan dogodek, je ta termin primernejši kot izraz preselitev, ki bi lahko tudi pomenil prostovoljni odhod. Izgon pomeni prisilen (največkrat z uporabo določene sile) odhod osebe, ki ni namenjen zagotovitvi oz. ureditvi novega bivališča. Pri navedenem izgonu je šlo za zunajsodni nasilni izgon oseb z njihovih domačij.

Genocid⁵⁰ (grško *genos* – *rod* in latinsko *occidere* – *ubiti*) ali rodomor je vsakršno sistematično uničevanje katerekoli narodnostne, etnične, rasne ali verske skupine z namenom v celoti ali delno uničiti to skupino. Po sklepu Generalne skupščine Organizacije združenih narodov je bil 9. decembra 1948 genocid razglašen za zločin proti človeštvu. V mednarodnem pravu genocid ureja *Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida*. Slovenija je podpisnica konvencije o genocidu od leta 1950. V 2. členu konvencije je genocid opredeljen

⁵⁰ <https://sl.wikipedia.org/wiki/Genocid> z dne 10. 11. 2015.

kot katerokoli od naslednjih dejanj, storjenih z namenom v celoti ali delno uničiti neko narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino:

- pobijanje pripadnikov take skupine;
- povzročanje hudih telesnih ali duševnih poškodb pripadnikom take skupine;
- naklepno izpostavljanje take skupine življenjskim razmeram, ki naj privedejo do njenega popolnega ali delnega fizičnega uničenja;
- uvajanje ukrepov, ki preprečujejo rojstva v skupini;
- prisilno preseljevanje otrok ene skupine v drugo.

Enako se glasi definicija iz 6. člena *Rimskega statuta* Mednarodnega kazenskega sodišča iz leta 1998.

Genocid v slovenskem pravu obravnava *Kazenski zakonik* (KZ-1)⁵¹, in sicer v 14. poglavju »*Kazniva dejanja zoper človečnost*«. Tako 100. člen genocid opredeljuje podobno kot navedena konvencija.

Etnocid⁵² pa je kulturno uničevanje etnične skupine. V primerjavi z genocidom skupnost preživi, prizadeta pa je njena kultura. Etnocid največkrat prizadene šibkejše domorodske, plemenske skupnosti (npr. pri kolonizaciji). Pri etnocidu gre za kulturno dezintegracijo in nasilno stopitev z močnejšo in večinsko družbo. Etnocid se izraža z diskriminacijo ali celo s prepovedjo rabe maternega jezika, z vsiljevanjem tujih kulturnih vrednot, uničevanjem kulturnih dragocenosti, spomenikov itd. Kulturni etnocid vodijo tudi procesi nasilne ali prikrite asimilacije.

Etnično čiščenje⁵³ pa je izraz brez podlage v pravnih aktih, vendar so smiselno enaki elementi kot pri genocidu. Izraz se je uveljavil v zvezi z vojno v Jugoslaviji v 90. letih prejšnjega stoletja.

Kako pravno interpretirati izgon apaških Nemcev?

V zvezi z izgonom apaških Nemcev obstajajo različna pravna, zgodovinska in politična mnenja tako na avstrijski kot tudi na slovenski strani.

Po pravnih aktih in večinskem stališču navedenega dogodka ne moremo opredeliti kot genocid (kot npr. armenski genocid oz. genocid v Srebrenici).

⁵¹ Kazenski zakonik – KZ-1 (Uradni list RS, št. 50/2012 – UPB, in 54/2015).

⁵² <https://sl.wikipedia.org/wiki/Etnocid> z dne 10. 11. 2015.

⁵³ https://de.wikipedia.org/wiki/Ethnische_S%C3%A4uberung z dne 10. 11. 2015.

Navedeno lahko ponazorimo s sodnim primerom.⁵⁴ Meddržavno sodišče v Haagu (ICJ) je na začetku leta 2015 v celoti zavrnilo tožbi za genocid med letoma 1991 in 1995, ki sta ju druga proti drugi vložili Hrvaška in Srbija. Po razsodbi ICJ-ja Hrvaški ni uspelo dokazati izrecnega namena Srbije, da izvede genocid nad Hrvati, niti Srbija ni prepričala sodišča, da je Hrvaška kršila konvencijo o genocidu med operacijo Nevihta. ICJ je razsodil, da so srbske sile in takratna Jugoslovanska ljudska armada (JLA) nedvomno storile vojne zločine z elementi genocida nad hrvaškim prebivalstvom v različnih delih države, a specifičnega namena genocida ni ugotovil. Šlo je torej za pregon, in ne genocid. Izpostavil je, da so bili zločini storjeni zaradi ustrahovanja hrvaškega prebivalstva in etničnega čiščenja določenih območij, ki so jih nameravali priključiti Srbiji. Presodili so, da ni šlo za genocid, temveč za politični načrt nasilnega pregona Hrvatov, in ne za njihovo fizično uničenje. ICJ je poudaril, da je treba za potrditev genocida nedvoumno dokazati zločine, ki jih določa konvencija Združenih narodov o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, kot tudi obstoj namena za izvedbo genocida.

V primeru izгона apaških Nemcev je težava tudi v pravnem smislu. Meddržavne konvencije, predvsem konvencija Združenih narodov o genocidu, so začele veljati šele po drugi svetovni vojni (sprejeta leta 1948). Ne glede na to, da dogodka ne moremo neposredno uvrstiti pod pravno pojmovanje, lahko rečemo, da bi po današnjem gledanju ta dogodek lahko vseboval elemente zločina proti človečnosti, saj ni nastal v okviru vojne, kjer bi veljalo vojno pravo. Pri prizadetih osebah se ni ugotavljala individualna odgovornost oz. krivda. Pri dotičnih osebah ni bil izpeljan noben sodni oz. kak drug predpisan postopek. Te osebe niso imele možnosti vložitve pravnega sredstva (pritožbe) na odločitve takratne oblasti. Z vidika varstva človekovih pravic in z vidika današnjih ustavnih pravic (npr. pravice do poštenega sojenja, do pravnega varstva) je bilo v tedanjem času ne glede na tedanje pravne razmere več kršitev pri obravnavanju teh oseb. Zagotovo so bili kriteriji za izgon tudi nedodelani in je lahko od primera do primera prišlo do samovolje organa oz. terenskega izvrševalca. Prav tako pa je velika kršitev razumevanja krivde t. i. kolektivna krivda, saj je bila npr. otrokom, starim eno leto, naložena krivda za odgovornost njihovih staršev samo z navedbo, da so bili starši zagrizeni Nemci. Zgodovinarji (Karner, Nećak, Repe, Mikola) in politiki pa navedeni dogodek interpretirajo spet po drugih kriterijih.

Podržavljenje premoženja, prihod kolonistov in denacionalizacija

⁵⁴ <http://www.rtv-slo.si/svet/po-razsodbi-zaradi-genocida-srbi-zadovoljni-hrvati-razocarani/357399> z dne 10. 11. 2015.

Po drugi svetovni vojni so v Jugoslaviji izvedli agrarne reforme. V sklopu teh reform je potekala tudi kolonizacija Apaškega polja. Zemljo, ki je pripadala apaškim Nemcem, so podržavili in jo poselili z novimi prebivalci. Cilj je bil spremeniti narodnostno sestavo prebivalcev Apaškega polja (t. i. politični namen).⁵⁵ Do tedaj je bilo tam živeče prebivalstvo večinsko nemško. Na novo so bile ustanovljene kmetijske obdelovalne zadruga.

Po izgonu nemških družin je na območju Apaškega polja ostalo veliko nenaseljenih hiš. Njihove shrambe so bile polne hrane, v kuhinjah je bila uporabna posoda, v omarah oblačila, v hlevih so bile živali. Domačini so pred prihodom kolonistov iz nenaseljenih hiš naskrivaj odtujili več stvari⁵⁶.

Prva skupina kolonistov je prispela že 13. januarja 1946, točno na dan izгона apaških Nemcev. V njej je bilo 122 družin iz okrožja Novega mesta. Kolonisti so na Apaško polje prišli z vseh koncev Slovenije še isti dan (13. januarja 1946) in na domačije prej izgnanih ljudi. V pogovornem jeziku se Apaško polje imenuje tudi »*Titova dolina*«. Težave pri naseljevanju sta povzročali slabo in mrzlo vreme ter pomanjkanje hrane za prišleke.⁵⁷

Politiki so v kolonizaciji Apaškega polja videli tudi druge cilje. Njihov namen je bil »postaviti naši severni meji trden odporni zid pred germanskim in švabskim zaslužnjevanjem« ter da bo nov politični kader z »*ramo ob rami z ostalimi rodoljubi našega okraja branil ljudstvo pred raznimi kulturbundovci in ostalo protiljudsko reakcijo*«. ⁵⁸

⁵⁵ Zdenko Čepič, »Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni«, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1/1994, str. 137, 147.

Osvobodilna fronta je na volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1945 doživela najtežji volilni poraz v Sloveniji. V okraju G. Radgona ni prejela večine, kar je povzročilo, da so tja naseljevali predvsem preverjene ljudi, borce, med katerimi je bilo veliko članov KP.

⁵⁶ Barbara Bratuša, *Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945–1947*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, diplomsko delo, Maribor 2010, str. 29.

⁵⁷ Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija (1945–1948)*, Založba Obzorja, Maribor 1995, str. 188.

⁵⁸ Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/0434, Okrajni ljudski odbor Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine z dne 26. 1. 1946.

Kolonizacija Apaške doline

Po volitvah 11. novembra so vsi zavedni in napredni Slovenci obračali svojo pozornost na Štajersko, posebno na okraj Gornja Radgona. Zakaj? Volitve, ki so se vršile v naš parlament, so bile povsod ena sama manifestacija za priborjeno oblast. A kaj se je dogodilo tu? Rezultat je pokazal, da veliko tukajšnjih ljudi ni razumelo novega časa ter so pod vplivom reakcije oddajali kroglice v skrinjico brez liste. Pa zakaj je bilo tako? Vpliv Nemcev, kulturbundovcev, ki so bili posejani po apaški dolini in ki so stoletja nacionalno ter socialno zatirali Slovence, še po njihovem popolnem polomu ni pomehal. Taki kulturbundovci so pod svoj vpliv dobili nekatere reakcionarne odbornike, ki so prišli na oblast iz spekulativnih namenov. Tako je Jauk Stefan, predsednik in sekretar Krajevnega odbora Trate, imel na dan volitev organiziranih 40 volivcev za skrinjico brez liste. Kot sekretar OF odbora je zaviral razvoj Osvobodilne fronte ter ni pustil, da bi se uveljavili postopni in zavedni Slovenci. Zakaj? Imel je za 350.000 din skritega različnega blaga, svoje obveznosti do Kulturbunda je ob volitvah tudi izpolnil. Takih primerov je veliko. Tako so se po osvoboditvi vladali našemu ljudstvu kulturbundovci preko tamkajšnjih različnih Jaukov, Scapov in podobnih, ki so jim v vsem stli na roko.

Toda njihovo poslanstvo na naši zemlji je prenehalo. Kjer so po Hitlerjevih navodilih iskali življenjski prostor svojim rojakom na naši zemlji ter bili zvesti zagovorniki fašizma, kakor tudi med prvimi v borbi proti našemu osvobodilnemu pokretu, jih je naša oblast vrgla čez mejo, tja, kamor spadajo. Slovenci, sproščeni te izdajalske navlake, so zaživel novo svobodno življenje.

Takoj po izgonu žvabov je v Gornjo Radgono pripotil vlak z dolgiimi pulmani, polnimi naših kolonistov. Ze na postaji se je videlo, da prihaja novo življenje v apaško dolino. Kolonisti, vzkljkajoč maršalu Titu, naši Jugoslovanski armadi ter pojoč partizanske pesmi, ki so tako avenale kakor takrat, ko so se porajale v najtežjih partizanskih borbah. Skoraj vsak je imel sliko Tita in Stalina. Vsaka skupina svojo zastavo. Takoj po pokrepitvi v Radgoni so odšli z avtomobili na svoja mesta. Komisija za kolonizacijo je imela polne roke dela z razmeščanjem. Sama s partizanskim načinom dela se je mogla kolonizacija tako uspešno izvršiti. Kajti partizani partizana najbolj poznajo. Kolonisti so se zelo hitro zživeli

v nove razmere. Danes veje iz njih sreča in zadovoljstvo. V vsaki hiši je red in anaga. Vsak kolonist hoče imeti sliko maršala Tita in našo zastavo. Vsak je dobil svoj dom, primeren za njegovo družino. Zraven živino in vse potrebno s pritlikinami za kmečka gospodarstva.

Lepa lega kraja, sama ravan, lepe ceste, bližnji gozdovi, elektrifikacija, dobra studenčna voda, zelo milo podnebje, vse to je vzradostilo naše koloniste, kajti uvideli so, da jim tak kraj primaka boljše pogoje za življenje. Nek starihček se je zjokal in rekel: »Dva sinova sta mi padla kot partizana, s tretjim sem prišel sem; vedoo sem vadeč, da bodo partizani zmagali, kajti moji sinovi ne bi šli v hribe, če ne bi bila njihova borba pravična!«

Partizani-borci danes gospodarijo svoji zemlji, ki so si jo sami osvobodili, le ti so bili najbolj upravičeni do te zemlje. In upravičeno je rekel poslanec tov. Zemljak na zasedanju Okrajne skupščine Radgone: »Mi jim ne zavidamo te zemlje, naj jo dobi oni, ki je je najbolj vreden, da ne bo redila izdajalce našega naroda!« Da, ne bo jih več redila, kajti oni bodo sle zvesti sinovi in čuvarji slovenske narodnosti proti germanskemu vplivu preko meje.

Skupno z domačim prebivalstvom so kolonisti takoj izvolili nove OF odbore, ki so prevzeli upravno in politično oblast. Odnosi z domačim prebivalstvom so priročni ter so z njim povezani v vseh političnih in gospodarskih pogledih.

Kolonisti se dobro zavedajo svojega zgodovinskega poslanstva in v tem smislu nastaja že novo življenje, ki se izraža na političnem, ekonomskem ter kulturnem polju. Oni se dobro zavedajo, da je danes pravica in dolžnost slovenskega državljana, kmeta, delavca in izobraženca, delati za napredek in procvit naše Titove domovine. In tega se je tudi prijel nad 400 družin iz vseh predelov Slovenije, ne več v apaški kotlini, marveč v Titovi dolini, kakor jo sami nazivajo.

Zasedanje Okrajne skupščine Radgona dne 26. januarja t. l. je pokazalo velik napredek v okraju, kajti ljudstvo je samo obrnčunalo s protinacionalnimi elementi in jih izvrгло iz svoje sreča kot nevredne člane ljudske oblasti. Sklepi in odloki, sprejeti na skupščini, kažejo velik napredek na političnem, gospodarskem in kulturnem polju. K temu razvoju bodo pripomogli v veliki meri tudi kolonisti.

Vitković Janez.

Kmečki glas, 14. 2. 1946, št. 7.

O kolonizaciji Apaške doline (*Kmečki glas*, 14. 2. 1946, str. 7).

Večina premoženja (predvsem kmetijska in gozdna zemljišča) je prešla v družbeno lastnino (v zemljiški knjigi je opredeljena kot splošno družbeno premoženje). Nekaj lastnine so prejeli tudi t. i. kolonisti, ki so prišli na domove prejšnjih lastnikov. Večinski upravljavec nacionaliziranega premoženja (kmetijskih zemljišč) na tem območju je bil Kmetijski kombinat Črnci.

Zakon o denacionalizaciji (ZDen), ki bi za nazaj saniral situacijo, je bil sprejet leta 1991.⁵⁹ Ker je bil zakon nedodelan, je doživel nekaj sprememb in tudi nekaj presojo Ustavnega sodišča RS. T. i. družbeno lastnino je v tem obdobju v upravljanje prevzel Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS. Na začetku 90. let prejšnjega stoletja je bilo tako na podlagi ZDen na zdajšnjo Upravno enoto Gornja Radgona vloženih nekaj sto zahtev apaških Nemcev za vračilo podržavljenega premoženja. Navedeni zahtevki so se reševali dolga leta, predvsem se

⁵⁹ ZDen, Uradni list RS, št. 27/1991-I, 56/1992 – odl. US, 13/93 – odl. US, 31/93, 24/95 – odl. US, 20/97 – odl. US, 23/97 – odl. US, 65/98, 76/98 – odl. US, 66/00, 66/00 – ORZDen27, 11/01 – odl. US, 54/04 – ZDoh-1 in 18/05 – odl. US.

je kot predhodno vprašanje ugotavljalo državljanstvo upravičencev v takratnem času. Veliki večini nekdanjih lastnikov (apaškim Nemcem) nacionalizirano premoženje ni bilo vrnjeno, predvsem iz naslednjih razlogov: bili so člani nemškega Kulturbunda, bili so brez takratnega jugoslovanskega državljanstva oz. niso znali slovenskega jezika takratnih upravičencev. Denacionalizacijski postopek za vračilo premoženja družini Meinl (dvorec v Črncih, druga stavbišča in 236 ha zemljišč) še danes ni pravnomočno zaključen. V laičnih in tudi v strokovnih krogih je prav tako slišati, da je tako *Zakon o denacionalizaciji* prinesel še dodatne krivične rešitve.

Sklep – današnji pogled na izgon apaških Nemcev

V obdobju do osamosvojitve Slovenije (1991) se o izgonu apaških Nemcev ni govorilo. O njem ni bilo objavljenih ne strokovnih in ne znanstvenih člankov. Na podlagi pravne ureditve takratnega socialističnega sistema v Jugoslaviji je bila omejena tudi svoboda govora.

Današnje prebivalstvo apaškega območja na izgon gleda z mešanimi občutki, saj se mnenje in prepričanje ljudi razlikujeta. Treba je poudariti, da se je sestava prebivalstva na območju današnje Občine Apače v zadnjih stotih letih povsem spremenila. Predvsem t. i. kolonisti, ki so se naselili na domove izgnanih apaških Nemcev, drugače gledajo na vzroke in posledice, ki so privedli do teh dogodkov.

Skupina še živečih izgnanih apaških Nemcev, ki zdaj živi predvsem v Avstriji, vsako leto v zadnjem tednu septembra priredi srečanje (t. i. *Abstaller Treffen*) v avstrijskem Murecku. Ta skupina v Murakeresztúru vsako leto 26. oktobra položi venec na tamkajšnjem obeležju v spomin 77 umrlim. Navedena srečanja preživelih so še vedno pod čustvenim vtisom takratnih dogodkov, včasih so tudi preveč nacionalistično obarvana.

Že po osamosvojitvi RS so nastale težnje po priznanju nemške manjšine v RS. V ta namen je bilo opravljenih veliko znanstvenih študij tako na slovenski strani (Nećak, Repe) kot tudi na avstrijski (Karner). Državi sta dosegli politični kompromis s sprejetjem sporazuma. Za spodbujanje določenih kulturnih in izobraževalnih medsebojnih dejavnosti je bil med obema sosednjima državama v letu 2002 sprejet *Zakon o ratifikaciji Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti* (BATKIZ).⁶⁰ Ustanovljena so bila tudi določena »nemška« kulturna društva v

⁶⁰ Uradni list RS, Mednarodne pogodbe, št. 5/2002.

Sloveniji (npr. Kulturno društvo Apaško polje), ki se še danes zavzemajo za uveljavitev pravic ostanka tukaj živečih prebivalcev nemške narodnosti.

Čeprav je mnenje zgodovinarjev, pravnikov, politikov in na Apaškem polju živečega prebivalstva o izgonu apaških Nemcev različno, je pot k spravi mogoča. Prav je, da je izgon apaških Nemcev ljudem predstavljen čim bolj objektivno. Nujen je celostni pregled dogodkov skozi daljše obdobje. Pomembno je natančno interpretirati vzroke, ki so pripeljali do vseh posledic. Da bodo vsi dogodki predstavljeni v pravi luči, bo treba izvesti še nadaljnje znanstvene raziskave. Verjetno bo trajalo še kako generacijo, da bodo vse strani priznale storjene napake iz preteklosti. Pomembno je, da mladih generacij navedeni dogodki v prihodnosti ne bodo obremenjevali in da bo prihodnost strpna tudi do narodnih (etničnih) manjšin.

Dušan Ščap, MA

Deportation of the Apače Germans on 13 January 1946

Summary

Apače field was mostly populated by a German speaking population, the Apače Germans, until 13 January 1946. Despite the fact that more than 80% of the residents in the Apače field were German speaking, after the end of World War I the area was given to the newly created Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (SHS). The official language of this area became the Slovenian language. Thus, the “*ethnic minority of Apače Germans*” had to become subordinate to the new social conditions. Apače Germans continued to hope that one day they would be reunited with Austria. During World War II, the Styrian Patriotic Union (Štajerska domovinska zveza) was extremely active in the Apače field with strong Nazi propaganda. The new Slovenian authority wanted to deal with the Apače Germans once and for all right after the war. Already in June 1945, they transported many Apače Germans to the concentration camp Šterntal (today known as Kidričevo), where many of them died. Those who survived were released after months of unsustainable conditions. The authorities finally dealt with the entire German population (approx. 2,000 people) by deporting them against their will on 13 January 1946. Practically all Apače Germans were crammed into animal wagons and headed via Hungary to Vienna, Austria. Due to the fact that Vienna did not want to accept them, they returned them to Yugoslavia. On the border with Hungary

(Murakeresztúr), the Yugoslavian authority did not want to accept the deported people back, so they had to stay in those wagons for 16 days in the worst cold and hunger. In a couple of days, 77 people died.

This article also addresses the legal basis for the confiscation of property and the deportation of Apače Germans. The legal bases for the deportation were primarily the AVNOJ (the Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia) decrees. Despite the fact that the deportation itself cannot be directly classified under the legal concept of genocide, we can however say that from today's viewpoint, this event had elements of a crime against humanity. It also did not emerge in the framework of war, where the law of war would have been in force. No individual responsibility or guilt was being determined in regard to the affected people. For the respective people, no trial or any other prescribed procedure was carried out where they would have had a chance to file an appeal against the decision of the then authority. From the perspective of the protection of human rights and from the perspective of today's constitutional rights (e.g. the right to fair trial, the right to legal protection), there were a number of general legal infringements related to the treatment of those people at that time, regardless of the legal situation at the time.